

ВИДИ ЗБРОЙНИХ КОНФЛІКТІВ У МІЖНАРОДНОМУ ПРАВІ

КІНАШ Наталія Богданівна - кандидат юридичних наук, доцент кафедри міжнародного, адміністративного та конституційного права Івано-Франківського навчально-наукового юридичного інституту Національного університету «Одеська юридична академія»

ORCID: 0000-0001-8773-8339

ЮРЧИШИН Наталія Геннадіївна - кандидат юридичних наук, доцент кафедри міжнародного, адміністративного та конституційного права Івано-Франківського навчально-наукового юридичного інституту Національного університету «Одеська юридична академія»

ORCID: 0000-0001-7110-5369

УДК 341.33

DOI 10.32782/LAW.UA.2023.1.22

Стаття присвячена висвітленню однієї з актуальних проблем міжнародного права щодо питання видів збройних конфліктів. За останні роки, на міжнародній арені спостерігається збільшення їх видів, які, у свою чергу, заподіюють шкоду правам і свободам людини та громадянина. Міжнародне гуманітарне право призначене спеціально для регулювання збройних конфліктів, яке містить норми щодо засобів і методів ведення війни і захисту осіб та об'єктів, які потрапляють у владу воюючої сторони. Тому актуальність проблеми, яка розглядається міжнародним гуманітарним правом не викликає сумніву.

У міжнародному гуманітарному праві розрізняються два види збройних конфліктів: міжнародні збройні конфлікти між двома або кількома державами; неміжнародні збройні конфлікти, що відбуваються між державами і недержавними збройними групами або тільки між такими групами.

Збройним конфліктом неміжнародного характеру визначається збройне протистояння, що має місце в межах території держави, між урядом, з одного боку, і збройними повстанськими групами – з іншого. Причинами виникнення збройних конфліктів неміжнародного характеру є: порушення прав меншостей населення держав; недотримання прав людини й громадянина з боку державних органів влади; нездатність публічної влади управляти країною, забезпечувати законність

і правопорядок у країні, у результаті чого різні угруповання населення починають між собою боротьбу за владу; конфесійна протидія між різними релігіями; націоналізм, расизм, нетерпимість до інших народів.

Міжнародний збройний конфлікт – це збройна боротьба між двома або декількома сторонами, що володіють міжнародною правосуб'єктністю: а) суверенними державами; б) національно-визвольним рухом і метрополією; в) визнаною повсталого або воюючою стороною й відповідною державою.

Ключові слова: збройний конфлікт, війна, акт оголошення війни, міжнародний збройний конфлікт, неміжнародний збройний конфлікт.

Постановка проблеми

В умовах сьогодення на міжнародному рівні постійно спостерігається збільшення тих чи інших видів збройних конфліктів, які заподіюють шкоду правам і свободам людини та громадянина. Міжнародне гуманітарне право призначене спеціально для регулювання збройних конфліктів, яке містить норми щодо засобів і методів ведення війни і захисту осіб та об'єктів, які потрапляють у владу воюючої сторони. Тому актуальність проблеми, яка розглядається міжнародним гуманітарним правом, не викликає сумніву.

Сучасне міжнародне право забороняє використання збройної агресії проти будь-

якої суверенної держави. З цього приводу в п. 4 ст. 2 Статуту ООН визначено положення про те, що всі члени Організації Об'єднаних Націй утримуються в їх міжнародних відносинах від загрози силою або її застосування як проти територіальної недоторканності або політичної незалежності будь-якої держави, так і будь-яким іншим чином, несумісним з Цілями Об'єднаних Націй [1].

Аналіз останніх досліджень та публікацій

Дослідженням цієї проблематики займалося багато науковців. Теоретичну основу нашого наукового доробку склали праці В.П. Базова, В.Ю. Калугіна, М.І. Карпенка, І.І. Котлярова, І.І. Лукашука та інших. Проте це питання потребує подальшого дослідження.

Формулювання завдання

Мета дослідження – розкрити питання видів збройних конфліктів у міжнародному праві та з'ясувати причини їх виникнення.

Наукова новизна полягає в теоретичному виді збройних конфліктів у міжнародному праві та їх загальній характеристиці з точки зору юридичного підходу та практики застосування.

Методологія дослідження

Провідними підходами дослідження стали формально-логічний (догматичний), історико-описовий та юридичний методи наукового пізнання. При дослідженні особливостей видів збройних конфліктів у міжнародному гуманітарному праві використовується як формально-логічний, так і юридичний метод наукового дослідження. Окрім цього, при з'ясуванні причин виникнення збройних конфліктів використовується юридичний метод наукового пізнання. За допомогою нього виявляються закономірності та виводяться поняття. Водночас, формально-логічний (догматичний) метод також полягає в логічній послідовності викладу міркувань, у дотриманні законів (тотожності, несуперечності, виключення третього, достатньої підстави) та правил формальної логіки.

Виклад основних положень

Міжнародне гуманітарне право, яке регулює питання щодо збройних конфліктів, представляє собою сукупність принципів і норм, що регулюють відносини між воюючими, їх відносини з нейтральними країнами, що встановлюють правила, поведіння з військовополоненими, пораненими, хворими й цивільним населенням з метою захисту жертв війни, вибору засобів і методів ведення збройної боротьби [2, с. 116].

До основних джерел міжнародно-правового регулювання збройних конфліктів належить так зване «право Женеви» (Женевські конвенції 1949 року: про поліпшення долі поранених і хворих у чинних арміях; про поліпшення долі поранених, хворих та осіб, які зазнали аварії корабля, зі складу збройних сил на морі; про поведіння з військовополоненими; про захист цивільного населення під час війни; Додаткові протоколи до них 1977 року) і «право Гааги» (Гаазькі конвенції 1899 і 1907 років про закони і звичаї сухопутної війни, про відкриття воєнних дій, про права й обов'язки нейтральних держав та осіб у разі сухопутної й морської війни, Гаазька конвенція про захист культурних цінностей у випадку збройного конфлікту 1954 року) [3, с. 174]

У цілому, у договірному міжнародному гуманітарному праві розрізняються два типи збройних конфліктів: а) міжнародні збройні конфлікти між двома або кількома державами і б) неміжнародні збройні конфлікти, що відбуваються між державами і недержавними збройними групами або тільки між такими групами [4, с. 319]. У цьому випадку, відмінною ознакою цих збройних конфліктів служить державний кордон: війна між двома або більшим числом держав вважається міжнародним збройним конфліктом, а збройні зіткнення, що відбуваються в межах території однієї держави, – не міжнародними (внутрішніми) збройними конфліктами (звичайно їх називають громадянськими війнами). Винятком є ситуація, коли народ повстає проти колоніального панування, здійснюючи своє право на самовизначення: із прийняттям Протоколу I національно-визвольні війни стали вважатися міжнародними

ми збройними конфліктами. Норми Женевських конвенцій разом із Додатковими протоколами містять 20 положень по збройних конфліктах неміжнародного характеру й 500 статей по міжнародних війнах.

Проте, в умовах сучасного світу виникають і інші збройні конфлікти. Так, наприклад, актуальними є питання щодо так званих інтернаціоналізованих конфліктів, які починалися як внутрішні, а після втручання третьої держави на боці повстанців (що заборонено класичним міжнародним правом) набули міжнародного характеру. Проблеми визначення існують також щодо «асиметричних» конфліктів, у яких беруть участь недержавні утворення (у секторі Газа, в Афганістані тощо), а також дуже поширені сьогодні опосередковані (ргоху) конфлікти, у яких одна держава здійснює загальний чи ефективний контроль за діями організованих збройних груп не території іншої держави. Зрештою, визначення стану війни, кола ворогуючих і переможців усе більше ускладнюється в сучасних умовах «глобальної війни з тероризмом» і різного роду «інформаційних воєн», що супроводжують збройну боротьбу [5, с. 139-140].

У теорії міжнародного права та практиці його застосування, збройним конфліктом неміжнародного характеру визначається збройне протистояння, що має місце в межах території держави, між урядом, з одного боку, і збройними повстанськими групами – з іншого. У протистоянні протиборчих сторін беруть участь урядові війська, з одного боку, а з іншого – суб'єктами, що входять до складу збройних загонів, можуть бути повстанці, заколотники, революціонери, сепаратисти, борці за волю. Метою їх боротьби є прагнення захопити владу, домогтися більшої автономії в межах держави. Або ті, що борються за відокремлення й створення власної, незалежної держави [2, с. 117].

Водночас, поряд із поняттям збройного конфлікту вказується і на причини його виникнення. Причинами виникнення збройних конфліктів неміжнародного характеру є: порушення прав меншостей населення держав; недотримання прав людини й громадянина з боку державних органів влади; нездатність публічної влади управляти краї-

ною, забезпечувати законність і правопорядок у країні, у результаті чого різні угруповання населення починають між собою боротьбу за владу; конфесіональні протиріччя між різними релігіями; націоналізм, расизм, нетерпимість до інших народів.

На думку науковців, у галузі міжнародного гуманітарного права збройний конфлікт неміжнародного характеру відрізняється від міжнародного збройного конфлікту:

а) наявністю ворожих організованих дій між протиборчими силами тієї самої держави;

б) фактичною участю в бойових діях збройних сил протиборчих сторін, включаючи поліцейські підрозділи;

в) застосування зброї;

г) колективний характер виступів (окремі антиурядові виступи, випадки порушення конституційного ладу в країні, виникнення обстановки внутрішньої напруженості не належать до категорії збройного конфлікту неміжнародного характеру);

д) певний ступінь організованості повстанців і наявність органів, відповідальних за їхні дії;

е) володіння частиною території відповідної держави, контроль над нею (повсталі повинні мати не тільки частину території, але й ефективно здійснювати на ній функції влади, у тому числі планувати й вести воєнні дії);

ж) невелика тривалість і безперервність збройного конфлікту [2, с.119-120].

У такому випадку окремі епізодичні виступи недостатньо організованих груп не можуть розглядатися як збройні конфлікти неміжнародного характеру.

До збройних конфліктів неміжнародного характеру відносяться всі громадянські війни й внутрішні конфлікти, що виникають зі спроб державних переворотів. Ці конфлікти відрізняються від міжнародних збройних конфліктів насамперед тим, що в останніх обидві воюючі сторони є суб'єктами міжнародного права, у той час як у громадянській війні воюючою стороною зізнається лише центральний уряд. Держави не повинні втручатися у внутрішні конфлікти на території іншої держави. Однак на практиці здійснюються певні збройні заходи, що

одержали назву «гуманітарної інтервенції». Так, наприклад, такими були охарактеризовані збройні акції в Сомалі й Руанді, які мали за мету призупинення там внутрішніх конфліктів, що супроводжувалися масовими людськими жертвами.

Зрозуміло, що в усіх війнах і конфліктах, незалежно від причин їх виникнення і визнання або невизнання воюючої сторони, усі воюючі сторони повинні суворо дотримуватися й виконувати чинні норми міжнародного права, спрямовані на захист жертв війни й зменшення руйнувань і страждань.

Такими спеціальними принципами в міжнародній і договірній практиці держав є:

- принцип обмеження воюючих у виборі засобів і методів ведення війни;
- принцип заборони використання зброї, яка збільшує страждання людей, робить їх смерть неминучою або має невивіркові дії;
- принцип захисту жертв війни;
- принцип відповідальності держав і фізичних осіб за порушення норм міжнародного гуманітарного права [2, с.120].

З цього приводу, слід наголосити на тому, що норми міжнародного гуманітарного права застосовуються у внутрішніх збройних конфліктах у випадку, коли воєнні дії досягають певного рівня інтенсивності. Все, що нижче цього рівня, вже не збройний конфлікт, а внутрішні заворушення. При цьому мова може йти тільки про застосування норм внутрішньодержавного права, тому що критеріями застосування норм міжнародного гуманітарного права збройних конфліктів, є ступінь насильства потреба жертв у захисті. Тобто стаття 3 Женевських конвенцій починає діяти, якщо в процесі безладів учасники масових виступів організуються в антиурядові збройні формування й починають посилено використовувати зброю (вести бойові дії). Стаття 3 гарантує особам, які безпосередньо не беруть участь у бойових діях або припинили участь у них внаслідок хвороби, поранення, затримки або з будь-якої іншої причини, мінімальні гуманітарні права. Відносно них заборонені: убивства; жорстокість й катування; образливе або принижуюче поведіння (у тому числі з причин: раси, релігії, віри, походження,

майнового положення); використання як заручників; позасудові розправи. Що ж стосується учасників антиурядових збройних формувань, які продовжують брати участь у бойових діях і не складають зброю, то норми міжнародного гуманітарного права в період збройних конфліктів залишають за державою будь-які варіанти силового впливу на них, аж до фізичного знищення. Такого роду кризові ситуації характеризуються як внутрішні збройні конфлікти низької інтенсивності.

У подальшому в ході розглядуваної проблематики важливим є з'ясування питання щодо міжнародного збройного конфлікту. Існують різні підходи до визначення поняття міжнародний збройний конфлікт, так деякі визначають його як збройну боротьбу між державами, між національно-визвольним рухом і колонізатором, між окупантом і населенням окупованої території.

Міжнародний збройний конфлікт – це збройна боротьба між двома або декількома сторонами, що володіють міжнародною правосуб'єктністю: а) суверенними державами; б) національно-визвольним рухом і метрополією; в) визнаною повсталюю або воюючою стороною й відповідною державою [2, с.122]. Таким чином, сторонами в міжнародному збройному конфлікті можуть бути держави, нації і народи, що борються за свою незалежність.

Міжнародний збройний конфлікт визначений у ст. 2 Женевських конвенцій 1949 р. Щоб протистояння сторін вважалось міжнародним збройним конфліктом, не потрібно якого-небудь мінімального рівня насильства або бойових дій між державами. Збройне протистояння сторін може бути не масштабним, досить навіть просто оголошення війни. Разом з тим ст. 2, загальна для всіх Женевських конвенцій 1949 р. встановлює, що міжнародний збройний конфлікт – це збройне зіткнення, що виникає між двома або декількома Високими Договірними Сторонами.

Практичні й теоретичні труднощі при визначенні поняття міжнародного збройного конфлікту виникають також у таких ситуаціях:

– перше, коли пригноблена нація або народ піднімається на боротьбу проти колоніального, расистського режиму або іноземного панування;

– друге, при збройному конфлікті в одній державі, у якому тією чи іншою мірою бере участь третя сторона – інша держава.

Міжнародний збройний конфлікт характеризується:

– високим залученням до нього й уразливістю місцевого населення;

– застосуванням нерегулярних збройних формувань;

– широким використанням диверсійних і терористичних методів;

– складністю морально-психологічної обстановки, у якій діють війська;

– змушеним відволіканням значних сил і засобів на гарантування безпеки маршрутів пересування, районів і місць розташування військ (сил);

– небезпекою трансформації в локальну (міжнародний збройний конфлікт) або громадянську (внутрішній збройний конфлікт) війну.

Як бачимо, міжнародні збройні конфлікти дуже часто переходять у таке явище, як війна. Війна – це організована збройна боротьба між незалежними суверенними державами. Сучасне міжнародне право забороняє державам звертатися до війни для врегулювання суперечок, агресивна війна заборонена міжнародним правом, її підготовка, розв'язання й ведення – це міжнародний злочин. Сам факт оголошення війни розглядається як агресія. Розв'язання агресивної війни є підставою міжнародно-правової відповідальності.

Отже, у міжнародних відносинах досить часто поняття «збройний конфлікт» дуже тісно пов'язане із поняттям «війна» [6, с. 8]. Відмінності у розумінні поняття «війна» і «міжнародний збройний конфлікт» є доволі умовними, оскільки вважається, що поняття «збройний конфлікт» є ширшим та охоплює поняття «війна». Однак, не кожен збройний конфлікт можна називати війною, оскільки поняття «війна» має такі ознаки: акт оголошення війни; розірвання дипломатичних відносин між воюючими державами, що є наслідком оголошення війни; анулювання

двосторонніх договорів, особливо політичних [7, с. 178.].

Разом з тим, війна має ряд ознак, які не властиві збройним конфліктам:

– по-перше, війна веде до якісної зміни стану суспільства, державні інститути починають виконувати специфічні функції, породжені війною. Для забезпечення перемоги над ворогом економіка держави й життя суспільства перебудовуються повністю. При збройному конфлікті переслідуються більш обмежені, ніж у війні, політичні цілі, коли не потрібно повної перебудови державного механізму для досягнення перемоги над ворогом, у державі не вводиться винятковий правовий режим – воєнний стан;

– по-друге, при оголошенні стану війни відразу ж вступають у дію норми міжнародного гуманітарного права, у повному обсязі.

У сучасному світі, війни можуть бути справедливими, які мають на меті захист своєї незалежності, територіальної цілісності, й несправедливими – у випадку агресії, або в змісті принципу незастосування сили або погрози силою. Окрім цього, війни можуть бути локальними, коли у воєнних діях беруть участь дві держави, регіональними – коли воюють між собою декілька держав і великомасштабні (світові) війни [2, с. 125].

Локальна війна може вестися угрупованнями військ (сил), розгорнутими в районі конфлікту, з посиленням їх при необхідності за рахунок перекидання військ, сил і засобів з інших напрямків і проведення часткового стратегічного розгортання збройних сил.- У локальній війні сторони будуть діяти в межах протиборчих держав, і переслідувати обмежені військово-політичні цілі. Локальна війна може виникнути в разі збройної агресії проти України з боку іншої держави, регіону. Негативні наслідки для національної безпеки України можуть оцінюватися як катастрофічні. Натомість регіональна війна може стати результатом ескалації локальної війни або збройного конфлікту й вестися за участю двох або декількох держав (груп держав) одного регіону, що переслідують важливі військово-політичні цілі, національними або коаліційними збройними силами із застосуванням як звичайних, так і ядерних засобів поразки. Регіональна війна, що

може виникнути в разі збройної агресії двох і більше держав проти України призведе до наслідків для національної безпеки України, які можуть оцінюватися як незворотні.

В іншому випадку, великомасштабна війна може стати результатом ескалації збройного конфлікту, локальної або регіональної війни, залучення в них значної кількості держав різних регіонів миру. Ця війна із застосуванням тільки звичайних засобів ураження може характеризуватися високою ймовірністю переростання в ядерну, з катастрофічними наслідками для цивілізації, основ життєдіяльності й існування людства. У ній сторони будуть ставити радикальні військово-політичні цілі, що вимагають повної мобілізації всіх матеріальних і духовних ресурсів держав-учасників. Великомасштабній (регіональній) війні може передувати загрозливий період. Великомасштабна (регіональна) війна може мати початковий період, основним змістом якого буде напружена збройна боротьба за оволодіння стратегічною ініціативою, збереження стійкого державного й військового управління, досягнення переваги в інформаційній сфері, завоювання (утримання) панування в повітрі. У випадку затяжного характеру великомасштабної (регіональної) війни її мета буде досягатися надалі у завершальному періоді [2, с.12].

Зрозуміло, що в умовах сьогодення війни мають такі свої особливі риси: вплив на всі сфери життєдіяльності людства; коаліційний характер; широке використання непрямих, неконтактних і інших (нетрадиційних) форм і способів дій, далекої вогневої й електронної поразки; активне інформаційне протиборство, дезорієнтація суспільної думки в окремих державах і світового співтовариства в цілому; прагнення сторін до дезорганізації системи державного й військового керування; застосування новітніх високоєфективних (у тому числі заснованих на нових фізичних принципах) систем озброєння й військової техніки; маневрені дії військ на розрізаних напрямках із широким застосуванням аеромобільних сил, десантів і військ спеціального призначення; поразка військ, об'єктів тилу, економіки, комунікацій на всій території кожної із протиборчих сто-

рін; проведення повітряних кампаній і операцій; катастрофічні наслідки поразки (руйнування) підприємств енергетики (насамперед атомної), хімічних і інших небезпечних підприємств, інфраструктури, комунікацій, об'єктів життєзабезпечення; висока ймовірність залучення у війну нових держав, ескалації збройної боротьби, розширення масштабів і спектра застосовуваних засобів, включаючи зброю масового знищення; участь у війні поряд з регулярними й нерегулярними збройними формуваннями [2, с.12].

Висновки

Таким чином, на підставі вищевикладеного можна дійти висновку про те, що будь-які збройні конфлікти в сучасних умовах глобалізації створюють значну небезпеку для всього міжнародного співтовариства. Саме тому вдосконалення механізму правового регулювання збройних конфліктів та його систематизація повинні відбуватися з урахуванням сучасних міжнародних викликів і загроз. Правове регулювання, яке застосовується в разі збройних конфліктів та війн, представляє собою сукупність правових принципів і норм, що регулюють відносини між воюючими та нейтральними державами.

За допомогою правового регулювання збройних конфліктів і війн здійснюється вплив на воюючі держави, а також на всі категорії учасників збройних конфліктів і війн, характеризуються види цих явищ та дається їм правова оцінка.

Література

1. Статут ООН [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_010
2. Бескоровайний С. Я. Види збройних конфліктів та їх правове регулювання. *Юридична наука*. 2014. № 3. С. 116-126.
3. Пронюк Н.В. Сучасне міжнародне право: [навчальний посібник]. 2-е вид., змін. та допов. – К.: КНТ, 2010. 344 с.
4. Пилипенко В. Застосування норм міжнародного гуманітарного права до збройних конфліктів міжнародного і неміжнародного характеру в контексті воєн-

них злочинів. *Підприємство, госп-во і право*. 2021. № 3. С. 317-323.

5. Сенаторова О. В. Права людини і збройні конфлікти: навч. посіб. М-во освіти і науки України. Київ: Голембовська О.О., 2018. 208 с.

6. Батрименко О.В. Особливості сучасних збройно-політичних конфліктів: автореф. дис. ... канд. політ. наук: спец. 23.00.02 «Політичні інститути та процеси». Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. К., 2006. 18 с.

7. Топольницька М. І. Критерії визначення збройного конфлікту в міжнародних нормативно-правових актах. *Науковий вісник Ужгородського Національного університету*: серія: Право. Гол.ред. Ю.М. Бисага. Ужгород: Видавничий дім «Гельветика», 2017. Т. 3. Вип. 47. С. 177-180.

*Yurchyshyn N. G.
candidate of legal sciences, associate professor
of the department of international, constitutional
and administrative law of the Ivano-Frankivsk
educational and scientific legal institute of the
National University
«Odesa Law Academy»
e-mail: nataliur1980@gmail.com*

TYPES OF ARMED CONFLICTS IN INTERNATIONAL LAW

The article is devoted to highlighting one of the current problems of international law regarding the issue of types of armed conflicts. In recent years, the international arena has seen an increase in various types of armed conflicts that harm the rights and freedoms of people and citizens. International humanitarian law is intended specifically for the regulation of armed conflicts, which contains norms

regarding the means and methods of waging war and the protection of persons and objects that fall into the power of the warring party. Therefore, the relevance of the problem, which is considered by international humanitarian law, is beyond doubt.

In international humanitarian law, two types of armed conflicts are distinguished: international armed conflicts between two or more states; non-international armed conflicts occurring between states and non-state armed groups or only between such groups.

An armed conflict of a non-international nature is defined as an armed confrontation that takes place within the territory of the state, between the government, on the one hand, and armed rebel groups, on the other. The reasons for the emergence of armed conflicts of a non-international nature are: violation of the rights of minorities of the population of states; non-compliance with human and citizen rights by state authorities; the inability of public authorities to manage the country, to ensure law and order in the country, as a result of which different groups of the population begin to fight for power among themselves; confessional contradictions between different religions; nationalism, racism, intolerance towards other peoples.

An international armed conflict is an armed struggle between two or more parties with international legal personality: a) sovereign states; b) the national liberation movement and the metropolis; c) a recognized insurgent or belligerent party and the relevant state.

Key words: armed conflict, war, declaration of war, international armed conflict, non-international armed conflict.